

СЕКЦІЯ 5

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.14

Іванова О.Ю.*кандидат економічних наук, доцент, докторант
Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку
Національної академії наук України*

ФАКТОРИ САМОРОЗВИТКУ РЕГІОНІВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Стаття присвячена аналізу факторів, що впливають на здатність регіональних систем до саморозвитку на основі ефективного використання свого стратегічного потенціалу. Виділено нові класифікаційні ознаки чинників саморозвитку регіонів: за характером мотивації; за результатами впливу; за спрямованістю державного регулювання регіонального розвитку. Особливу увагу приділено мотиваційним факторам, що сприяють саморозвитку регіональної економіки, фінансової самодостатності регіону.

Ключові слова: саморозвиток регіону, фактори, державне регулювання, мотивація, конкурентоспроможність регіону, самодостатність.

Іванова О.Ю. ФАКТОРЫ САМОРАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ

Статья посвящена анализу факторов, влияющих на способность региональных систем к саморазвитию на основе эффективного использования своего стратегического потенциала. Выделены новые классификационные признаки факторов саморазвития регионов: по характеру мотивации; по результатам воздействия; по направленности государственного регулирования регионального развития. Особое внимание уделено мотивационным факторам, способствующим саморазвитию региональной экономики, финансовой самодостаточности региона.

Ключевые слова: саморазвитие региона, факторы, государственное регулирование, мотивация, конкурентоспособность региона, самодостаточность.

Ivanova O.Yu. FACTORS OF SELF-DEVELOPMENT OF REGIONS IN THE TRANSFORMATION

This article analyzes the factors that affect the ability to self-development of regional systems through the effective use of its strategic potential. Highlighted new classification features self Regions factors: the nature of motivation; the results of the impact; focus on state regulation of regional development. Particular attention is paid to the motivational factors that contribute to self-development of the regional economy, financial self-sufficiency in the region.

Keywords: self-development of the region, factors, government regulation, motivation, competitiveness of the region, self-sufficiency.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності країни, зміцнення національної економіки та завоювання довіри населення до реанімаційних реформ. В умовах дефіциту бюджетних коштів актуальності набувають напрями стимулювання саморозвитку регіонів на основі самодостатності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням потенціалу регіонального розвитку на основі ефективного використання ресурсів регіону присвячено праці П. Бельського, П. Бубенко, О. Тищенко, З. Варналія, З. Герасимчука, Ю. Іванова, А. Соколовської, І. Алексеева, Т. Бондарук, В. Вахович, З. Герасимчука, Л. Калашнікової, В. Кравченко, С. Криницьї, А. Мельника, А. Татаркіна та ін. Однак питання розвитку регіонів на основі самодостатності потребують подальшого теоретико-методологічного обґрунтування, особливо у межах визначення факторів, що стимулюють чи стримують даний процес.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення класифікаційної системи факторів впливу на формування потенціалу саморозвитку регіонів та обґрунтування стимулюючої та стримуючої складової державного регулювання регіонального розвитку на основі самодостатності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес формування потенціалу саморозвитку регіонів відбувається під впливом низки факторів.

1. За місцем формування [1; 2; 3]:

- внутрішні (ендогенні) структура економіки регіону, включаючи територіальний поділ праці; наявність власних вузів, рівень розвитку підприємств матеріальної сфери, наслідок рішень і дій суб'єктів економічної політики на рівні відповідного регіону й т.д.;

- зовнішні (екзогенні) рішення центральних органів влади; рішення, прийняті в інтегрованих бізнес-групах, чия діяльність здійснюється одночасно в багатьох регіонах; зміни кон'юнктури на світових товарних ринках; іноземні ресурси.

2. За природою виникнення [4; 5; 6; 7]:

- інституціональні (рівень відкритості роботи владних структур; демократія; бюрократія; громадянські волі);

- економічні: (фактори, які характеризують рівень розвитку народного господарства; обсяги інвестицій у різні галузі; фінансові можливості окремого жителя, його платоспроможність; ступінь освоєння природно-ресурсного, податкового, бюджетного, кадрового потенціалу; основні виробничі фонди; розміщення продуктивних сил у сукупності з об'єктами інфраструктури; рівень безробіття тощо);

- організаційно-правові (організаційна і виробнича структури; політика продовольчої безпеки; розділення та організація праці; державні законодавчі та нормативні акти; нормативні акти місцевої влади);

- соціально-економічні (прогнозування та планування; економічна та соціальна структура; фінансова система; соціальна та економічна політика та ін.);

- природні (стан навколишнього середовища, екосистем і охоронюваних територій; ступінь використання природного капіталу; використання енергозберігаючих технологій; рівень забруднення природних об'єктів і сфер тощо);

- соціокультурні (демографічна динаміка; якість життя населення; міграція населення; ступінь розвитку населених місць; соціальна диференціація суспільства; рівень освіти; показники злочинності; рівень поінформованості й виховання суспільства; стан системи охорони здоров'я регіону);

- науково-технічні (науково-технічний потенціал; інноваційний і науково-технічний розвиток; рівень інформатизації; розвиток освітньої сфери);

- інноваційно-технологічні (інноваційна політика та інноваційна активність; системи бюджетного менеджменту; оперативне та стратегічне управління; ринкові інструменти (маркетинг, контролінг, логістика й ін.));

інформаційні (кількість інформаційних джерел; ступінь розвитку інформаційних технологій; ступінь доступності інформації; вартість інформації й інформаційних технологій).

3. За способом впливу на розвиток регіону [8]:

- прямі (збільшення чисельності й підвищення якості трудових ресурсів; зростання обсягу й поліпшення якісного складу основного капіталу; удосконалювання технологій й організації виробництва; підвищення кількості і якості ресурсів; зростання підприємницьких здатностей у регіоні тощо);

- непрямі (зниження ступеня монополізації ринків; зменшення цін на виробничі ресурси; зниження податків на прибуток; розширення можливості одержання кредитів тощо).

4. За характером впливу [6; 8]:

- екстенсивні (залучення у процес виробництва засобів праці, предметів праці, робочої сили, нового будівництва, тих або інших об'єктів виробничої сфери (чисельність працюючих, величина використовуваних основних виробничих фондів, обсяг притягнутих коштів));

- інтенсивні (науково-технічний прогрес і науково-технічний рівень виробництва й продукції; рівень орга-

нізації виробництва і праці; господарський механізм і рівень організації управління; соціальні умови і рівень використання живої праці; природні умови; світові економічні відносини і рівень їхнього розвитку).

Оскільки процес регіонального розвитку відбувається за умови ефективної державної регіональної політики, доцільним є виділення таких класифікаційних ознак, як характер мотивації, наслідки впливу та за спрямованістю державного регулювання регіонального розвитку (табл. 1).

Узагальнена система класифікації факторів, що впливають на стійкість конкурентної позиції регіону, може доповнюватися ще багатьма критеріями класифікації й факторами. У науковій літературі виділяють об'єктивні й суб'єктивні фактори, короткочасні і довгострокові тощо. Так, М. Портер у роботі «Конкуренція» [10] розглядає позитивний і негативний вплив факторів на конкурентоспроможність регіону. Також автор виділяє групи факторів, що визначають конкурентні переваги регіону.

С. Ключко пропонує виокремити кількісні та якісні фактори впливу на стійкий розвиток регіону. В межах якісних критеріїв стійкості регіону як системи автор виділяє два підходи:

1) залежно від збалансування соціальних, економічних та екологічних інтересів, що зберігаються при зовнішніх діях, економічні системи поділяються на збалансовані та незбалансовані;

2) залежно від характеру відносин регіону та зовнішнього середовища виділяють економічні системи чотирьох типів стійкості: реактивна стійкість – здатність економічної системи під впливом зовнішнього середовища функціонувати в рамках наявної структури; активна стійкість – здатність економічної системи функціонувати, істотно діючи на зовнішнє середовище; адаптивна стійкість – здатність економічної системи функціонувати, змінюючи свою структуру, після початку зовнішніх дій; превентивна стійкість – здатність економічної системи функціонувати, змінюючи свою структуру до початку дії зовнішнього середовища [11].

Дія кількісних чинників полягає в тому, що кількісний результат функціонування системи заздале-

Таблиця 1

Класифікація факторів саморозвитку регіону

Критерій класифікації	Групи факторів	Зміст факторів
За характером мотивації	стимулюючі	розвиток регіональних кластерів, дерегулювання економіки, децентралізація функцій державного управління, умови для саморозвитку регіону
	дестимулюючі	рівень фінансової залежності регіону від центра; розмір міжбюджетних трансфертів, обмеженість прав органів місцевого самоврядування з питань економічного розвитку регіону, підтримки інноваційних проектів, суб'єктів господарювання, втрати при перерозподілі засобів державного бюджету (часові, транзакційні, корупційні)
За наслідками впливу на саморозвиток регіонів	позитивні	фактори, що сприяють саморозвитку регіону (ефективність державної регіональної політики, управлінських рішень місцевих органів самоврядування, коректування законодавчої основи зміцнення самодостатності регіонального розвитку, розширення прав і відповідальності місцевих органів влади, що проявляється в зростанні ВРП, зниженні рівня безробіття, поліпшенні якості надаваних послуг органами влади, стан інфраструктури, промисловості, інвестиційної й інноваційної активності в регіоні)
	негативні	фактори, які призводять до ослаблення конкурентної позиції регіону та знижують спроможність до саморозвитку (низька розвиненість інфраструктури, промисловості, інвестиційної й інноваційної активності в регіоні, обмеженість прав органів місцевого самоврядування з питань економічного розвитку регіону, бар'єри для ведення бізнесу в регіоні, корупційні фактори тощо)
За спрямованістю державного регулювання регіонального розвитку	податкові; бюджетні; демографічні; інноваційні; екологічні й ін.	особливості бюджетної й податкової політики держави, програми фінансування й субсидування регіонів, права місцевих органів влади; особливості регулювання інноваційної діяльності в країні, специфіка відносин «центр-регіон»

гідь перевершує певне цільове значення показника, і тому є деякий «запас міцності». Дія якісних чинників виявляється у можливості швидкої адаптації системи до умов зовнішнього середовища, що змінилися. До кількісних показників оцінки стійкого розвитку регіону можна віднести: динаміку ВРП; обсяг інвестиційних вкладень в основний капітал за рахунок усіх джерел фінансування; індекс фізичного обсягу промислового виробництва, виробництва продукції сільського господарства, роздрібного товарообігу, платних послуг населенню, реальних грошових доходів населення [11].

Доцільно розмежувати фактори на внутрішні (фактори, що залежать від потенціалу конкретного регіону, стилю управління місцевих органів влади, компетентностей фахівців, взаємодії бізнесу і влади, стимулювання розвитку підприємництва, інновацій і т.п.) і зовнішні (правове регулювання податково-бюджетних відносин, рівень централізації державної регіональної політики, рівень фінансової залежності регіонів від центрального бюджету, перерозподіл повноважень і відповідальності між центральними й регіональними органами влади тощо).

Внутрішні фактори є керованими і створюється можливість регулювання на основі прийняття управлінських рішень по коректуванню впливу факторів, розробки регіональної політики з урахуванням стратегічного потенціалу регіону і його конкурентних переваг. До впливу зовнішніх факторів регіон може вести адаптаційну політику, однак існує можливість впливу на характер факторів за допомогою розробки рекомендацій із внесення змін у нормативно-правову базу.

Ключовим фактором регіонального розвитку виступає правове регулювання відносин між центром і регіонами. Якість нормативно-правових актів, їхня узгодженість між собою, чітко певний порядок відносин між центральними й регіональними органами влади, особливості міжбюджетних фінансових потоків є основою стійкої конкурентної позиції регіонів.

За характером наслідків впливу всі виділені фактори можуть бути позитивними й негативними. Так, одним зі значимих факторів є рівень централізації державної регіональної політики. Саме від цього залежить, де будуть прийматися важливі управлінські рішення зі стратегії розвитку регіону, на державному або регіональному рівні. Раціональність прийняття управлінських рішень та визначення параметрів інструментів розвитку доцільно здійснювати на рівні регіону, де можливо найбільш об'єктивно оцінити потреби та визначити ресурси для їх задоволення.

Надмірна централізація позбавляє органи влади більш низьких рівнів багатьох прав у сфері управління економічним зростанням у регіоні, що найчастіше призводить до зниження зацікавленості місцевих органів влади до активізації діяльності по стимулюванню наповнення дохідної частини бюджету. Отже, можна стверджувати про підвищення ефективності управління регіональним розвитком при збільшенні повноважень місцевих органів влади. Звідси випливає наступний фактор – рівень фінансового забезпечення, що відображає наявність фінансових ресурсів для забезпечення делегованих повноважень при перерозподілі бюджетних засобів, а також адресність державної підтримки.

За характером впливу факторів на конкурентну позицію регіону варто виділити стимулюючі й дестимулюючі фактори. Перші створюють умови для саморозвитку регіону і його самодостатності, другі

створюють бар'єри для саморозвитку регіону й забезпечення його конкурентної позиції.

Фінансова самодостатність регіону залежить від рівня його фінансової залежності від центрального бюджету та, відповідно, вмотивованості регіональних органів до саморозвитку. Превалювання нецільових дотацій вирівнювання у структурі міжбюджетних трансфертів призводить до звикання регіонів до такої підтримки та до зниження фінансової самодостатності регіонів. При цьому важливим фактором регіонального розвитку є ефективне використання наявного у регіоні податкового і бюджетного потенціалу. Нераціональність зворотних потоків бюджетних коштів між регіонами та центром призводить до появи корупційних ризиків при перерозподілі коштів, додаткових витрат на адміністрування, втрат часу, коли ці кошти могли вже працювати на регіональний розвиток.

Стимулюючими факторами також виступають відповідність рівня податкового навантаження витратам місцевих бюджетів та дотримання принципу податкової справедливості.

Разом з тим варто зазначити, що запропоновані класифікаційні ознаки мають відносний характер: використовуючи положення ситуаційного підходу й з огляду на специфіку кожного регіону, фактори можуть бути одночасно віднесені до різних груп, тобто, наприклад, мати позитивні і негативні наслідки, бути прямими або непрямыми.

Розглянуті та запропоновані класифікаційні підходи надалі можуть бути використані при розробці напрямків з посилення конкурентних позицій регіонів, зміцненню самодостатності регіонального розвитку, а також для обґрунтування стратегії формування конкурентних переваг та їхнього розвитку.

Взаємозалежність факторів необхідно враховувати при управлінні ними для забезпечення стійкої конкурентної позиції регіону й підвищення його конкурентоспроможності. Виділені групи факторів взаємозалежні та впливають на регіональний розвиток і стійкість конкурентної позиції регіону.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, з огляду на вплив перерахованих вище факторів, раціональне управління ними дозволить створити умови для нарощування стратегічного (податкового, бюджетного, кадрового, інноваційного тощо) потенціалу регіону, а також підвищення ефективності його використання з метою забезпечення стійкого соціально-економічного саморозвитку регіону, підвищення рівня конкурентоспроможності регіону і країни в цілому.

Виділено нові класифікаційні ознаки чинників саморозвитку регіонів: за характером мотивації; за результатами впливу; за спрямованістю державного регулювання регіонального розвитку.

Особливу увагу приділено мотиваційним факторам, що сприяють саморозвитку регіональної економіки, фінансової самодостатності регіону.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі криються у необхідності розширення та уточнення термінологічного апарату саморозвитку регіонів та формування концептуальних положень регіонального саморозвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Горетов І.Н. Принципы и факторы, определяющие формирование регионального финансового механизма / И.Н. Горетов // Финансы, денежное обращение и кредит. – 2010. – № 10(71). – С. 230-235.

2. Дудов Д.А. Теория эндогенного экономического роста и региональное развитие / Д.А. Дудов // Управление экономическими системами. Электронный научный журнал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://uecs.ru/regionalnaya-ekonomika/item/362-2011-03-25-13-27-18>.
3. Шаститко А.Е. Конкурентоспособность региона: содержание, факторы, политика / А.Е. Шаститко // Регион и регионализация. – 2009. – Выпуск № 1(1). – С. 11-31.
4. Коритько Т.Ю. Формування організаційно-економічного механізму сталого розвитку регіону / Т.Ю. Коритько // Економіка і регіон. – 2012. – № 6(37) – С. 25-29.
5. Кузьмин Д.И. Конкурентоспособность региона и ее факторы (на примере Красноярского края) / Д.И. Кузьмин, А.А. Соколовский // Вестник Томского государственного университета. – 2012. – № 356. – С. 135-139.
6. Ляпина И.Р. Факторы, влияющие на управление развитием региона / И.Р. Ляпина // Нучные записки ОрелГИЭТ. – 2011. – № 2(4). – С. 27-31.
7. Налогово-бюджетные аспекты регионального развития : монография [Иванов Ю.Б., Майбуров И.А., Иванова О.Ю. и др.], под общ. ред. Ю.Б. Иванова. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2013. – 344 с.
8. Факторы экономического роста [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.inventech.ru/lib/macro/macro-0021/>.
9. Экономический потенциал региона: анализ, оценка, диагностика : монография / А.Н. Тищенко, Н.А. Кизим, А.И. Кубах, Е.В. Давискиба. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2005. – 176 с.
10. Портер М.Э. Конкуренция [Текст] / М.Э. Портер ; пер. с англ. О.Л. Пелявского и др. – М. : Вильямс, 2005. – 608 с.
11. Ключко С.Н. Региональный менеджмент устойчивости экономической системы / С.Н. Ключко, Н.С. Школина // Балтийский экономический журнал. – 2010. – № 1(3). – С. 63-72.

УДК 332.1:338.48

Матвійчук Л.Ю.

*доктор економічних наук,
професор кафедри охорони праці
та безпеки життєдіяльності*

Луцького національного технічного університету

Тищук І.В.

*здобувач кафедри охорони праці
та безпеки життєдіяльності*

Луцького національного технічного університету

ІНВЕСТИЦІЙНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

У статті досліджено теоретичні та прикладні аспекти інвестиційного забезпечення розвитку зеленого туризму в Україні. Проаналізовано пріоритетні напрямки залучення інвестицій для розвитку туристичної сфери. Визначено економічні інструменти стимулювання раціонального використання туристичних ресурсів.

Ключові слова: інвестиційні ресурси, розвиток зеленого туризму, фінансова політика.

Матвийчук Л.Ю., Тыщук И.В. ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ЗЕЛЕННОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

В статье исследованы теоретические и прикладные аспекты инвестиционного обеспечения развития зеленого туризма в Украине. Проанализированы приоритетные направления привлечения инвестиций для развития туристической сферы. Определены экономические инструменты стимулирования рационального использования туристических ресурсов.

Ключевые слова: инвестиционные ресурсы, развитие зеленого туризма, финансовая политика.

Matviychuk L.Yu., Tyshchuk I.V. INVESTMENT BASES OF DEVELOPMENT OF GREEN TOURISM IN UKRAINE

The theoretical and applied aspects of the investment providing the development of green tourism in Ukraine are investigated. Priority directions of bringing the investments for development of tourist sphere are analysed. The economic instruments of stimulating the rational use of tourist resources are certain determined.

Keywords: investment resources, development of green tourism, financial policy.

Постановка проблеми. Однією з гострих проблем, що блокують розвиток зеленого туризму, є дефіцит фінансових засобів та низька ефективність їх використання. Інвестиційна та фінансова політика – основні складові розвитку економіки туристичної галузі нашої держави. За умови реалізації концепції політики розвитку зеленого туризму такий важливий рушійний елемент, як інвестування, стає надзвичайно важливим. Об'єктивно сьогодні держава не має реальної можливості задоволення усіх наявних потреб зеленого туризму за рахунок бюджетних коштів, тому виникає потреба пошуку інших механізмів залучення фінансових потоків для розвитку зеленого туризму в Україні, головним з-поміж яких є інвестування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні на сьогоднішній день вагомий внесок у розвиток зеленого туризму зробили провідні україн-

ські вчені О.О. Бейдик, Ю.А. Заставний, Ю. Зінько, М.М. Крачило, В.Ф. Кифяк, О.О. Любіцева, І.В. Смаль, Т.Г. Сокол, Н.В. Фоменко, Б.П. Яценко та ін.

Широке коло питань проблематики зеленого туризму досліджують зарубіжні вчені К. Дронг, В. Котлінський, Я. Маєвський, С. Медлік, Я. Сікора та ін. Незважаючи на це, ряд аспектів цієї актуальної проблеми у нових економічних умовах залишається ще недостатньо вивченими і потребують більш глибоких досліджень.

Мета статті полягає у пошуку ефективних шляхів щодо залучення капітальних вкладень в розвиток агротуристичного бізнесу та визначенні їх пріоритетів у регіональному контексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зелений туризм, сприяючи розвитку малого бізнесу в аграрних регіонах, дає можливість міським меш-